

Maria EPATOV
Doctorandă
Universitatea “Stefan cel Mare”
Suceava, România

Jurnalul ca formă de memorie culturală. Identitate și alteritate în scrierile lui Arșavir Acterian

Rezumat: Memoria unei epoci subsumează memoria indivizilor care creează epoca. Conceptele de *identitate* și *alteritate* constituie baza oricărui jurnal. Dincolo de reflectarea epocii, orice jurnal (își) reflectă autorul, prins în țesătura paginilor proprii scrieri. Raportul dintre identitate și alteritate este cel care determină viziunea despre lume și despre sine a oricărui autor de jurnal. Lucrarea își propune să evidențieze mărcile identitare ale scriitorului Arșavir Acterian: intelectual, prieten și, nu în cele din urmă, ființă umană.

Cuvinte cheie: *Arșavir Acterian, identitate, alteritate, memorie culturală, jurnal.*

Résumé: La mémoire d'une époque subsume la mémoire des individus qui créent l'époque. Les concepts d'*identité* et d'*altérité* se trouvent à la base de tout journal. Au-delà du reflet de l'époque, chaque journal intime reflète l'auteur, surpris dans le tissu des pages de sa propre écriture. La relation entre *l'identité* et *l'altérité* est ce qui détermine la vision du monde et de soi-même de tout auteur de journal. Cette recherche vise à mettre en évidence les marques d'identité de l'écrivain Arșavir Actérien: intellectuel, ami et, enfin et surtout, être humain. On va analyser l'option pour le genre diaristique par rapport à la déterritorialisation et de la reterritorialisation qui définissent la crise culturelle de la conscience de l'entre-deux-guerres. On se propose de détecter, entre les lignes, l'image intérieure de l'écrivain, vue comme la conséquence de la transposition de sa vision du monde dans les pages du journal. On envisage de refléter la dichotomie ethnique propre à une

culture née à l'intérieur d'une autre culture. À partir de ce point de vue, le journal devient le refuge de cette situation désespérée de l'écrivain à la recherche de son «moi», dont la seule solution est représentée par l'acte d'écriture, comme une forme d'éluder la réalité. L'époque communiste influence le style d'Arşavir Acterian. Les pages écrites pendant cette époque se trouvent loin de l'agitation et de la ferveur de l'entre-deux-guerres, marquées par la paix et la résignation. L'écrivain se concentre maintenant sur le côté spirituel, pratiquement, il se retire du monde historique dans le monde spirituel. La période communiste détermine une reconfiguration identitaire; libéré de la tyrannie de l'Absolu, Arşavir Acterian s'appuie sur ses racines, parlant pour la première fois ouvertement de lui-même en tant qu'Arménien. Est-ce une forme de redécouverte intérieure? Une tentative de créer un lien avec la famille perdue, avec ses racines arméniennes? L'écrivain semble avoir trouvé la paix en acceptant son statut de minorité ethnique. La réconciliation avec son ethnie apporte des pages dédiées à la communauté arménienne de Roumanie, à son histoire et à ses personnalités représentatives. Ce sont des pages qui comprennent des portraits des personnes qui ont marqué son destin: H.D. Siruni, Bedros Horasangian, Eugen Ionescu, Mircea Eliade, Emil Cioran. Le journal d'Arşavir Acterian devient ainsi le palimpseste de plus de 50 ans de culture dans l'espace roumain.

La fin du journal témoigne du même esprit plein de bon sens, d'où transparait, pour ainsi dire, une philosophie de vie dans la même note de pudeur qui transparait à travers les pages. La formule diaristique pratiquée par Arşavir Acterian n'empêche pas l'authenticité éventuelle, bien que l'accent soit mis sur la capture du monde intérieur; l'image de l'époque est formée par le reflet de l'image du „moi” de l'écrivain, qui transpire entre les lignes. L'époque capturée dans les pages des écrits d'Arşavir Acterian comprend la période de la jeunesse, associée à l'entre-deux-guerres, la période de maturité, vécue dans le communisme, marquée par la retraite dans le monde intérieur, et la période de la vieillesse, celle des dernières années du communisme et l'aube de la démocratie. La fictionnalisation involontaire détermine le classement de l'écrivain Arşavir Actérien parmi les personnages qui représentent son époque, de sorte que l'écrivain devient un personnage de son

propre destin, transformé en œuvre littéraire en l'enregistrant sous forme écrite.

Mots-clés: Arșavir Acterien, identité, altérité, mémoire culturelle, journal

Context

Identitatea culturală a unei epoci reprezintă suma identităților individuale care creează țesătura indisolubilă din care se desprinde imaginea unei societăți. Una dintre cele mai discutate epoci din spațiul cultural românesc rămâne perioada interbelică, încărcată de istorie, cultură, modernitate. Fenomenul cultural, și implicit cel literar, evoluează în funcție de climatul socio-istoric, astfel încât, analiza unui text ar trebui să țină cont de factorii extra-textuali, mai ales în cazul scriitorilor interbelici. Contextul este cel care așază textul în paradigma unei analize pertinente, din care să reiasă atât portretul scriitorului, cât și cel al epocii. Modernitatea asociată cu perioada interbelică este punctul central care marchează evoluția scriitorului, dominat de o intensă criză a conștiinței, care generează o criză intelectuală nu doar a individului, ci și a epocii. Modernitatea „întemeiată pe exaltarea individualismului și a subiectivității” (Le Rider, *Modernitatea vieneză și crizele identității* 42), conform afirmației lui Jacques Le Rider, creează un sentiment acut de criză culturală, în care identitatea devine un proces continuu de formare și de re-formare. Reconfigurarea identității individuale duce la schimbarea percepției individului asupra societății, a cărei imagine devine, la rândul său, un conglomerat de piese individuale din interacțiunea cărora se naște identitatea culturală a epocii.

Mircea Vulcănescu oferă o posibilă definiție conceptului de *generație*: „O generație este o grupare social bio-psiho-istorică, în care predomină oamenii de aceeași vârstă, care se manifestă simultan, spontan, cu conștiința solidarității lor de vârstă” (Vulcănescu, „*Tânăra generație*”. *Crize vechi în haine noi. Cine sunt și ce vor tinerii români?* 61). Întrebarea care se ridică este dacă epoca își creează generația sau dacă generația determină evoluția epocii. Contextul socio-istoric își pune în mod definitive amprenta asupra generației 27, dar în ce măsură reușesc membrii acestei generații să influențeze climatul cultural și, de ce nu, socio-politic al epocii? Dintre numele asociate generației tinere (generației 27), Mircea Vulcănescu notează: Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Emil Cioran. Nume de referință pentru cultura română, nume care au creat imaginea culturii române și dincolo

de factorul național, ba chiar, reușita lor, înainte de a fi pe plan național, a fost recunoscută în mediul cultural internațional. Alături de numele susmenționate, este așezat și cel al lui Arșavir Acterian, mai puțin cunoscut publicului larg, da ale cărui scrieri reflectă preocupările generației sale.

Care sunt particularitățile generației tinere? Mircea Vulcănescu identifică printre trăsăturile dominante setea de experiență, autenticitatea, spiritualitatea, tensiunea dramatică. Misiunile generației constau în asigurarea unității sufletești a românilor și exprimarea în forme universale a sufletului românesc, în viziunea lui Mircea Vulcănescu. În termeni actuali, aceste deziderate ale generației tinere se suprapun peste raportul dintre *identitate* și *alteritate*, căci ce altceva înseamnă tribulațiile sufletești ale generației sus-numite, decât o căutare a propriei identități prin raportarea la universalitate/alteritate?

Analiza conceptului de identitate este strâns legată de noțiunea de alteritate. Față de care se stabilește un raport de asemănare sau unul de opoziție. În general, reprezentarea identității se face prin apelul la raportul similitudine/diferență. Din perspectiva raportului *Eu – Celălalt*, se constată o relație indisolubilă între *Sine* și *Celălalt*. Ștefan Aug. Doinaș este cel care notează faptul că „întâlnirea cu Celălalt este proba de foc a existenței noastre” (Doinaș, *Eu și celălalt* 9), astfel încât *Eul* nu există, nu poate fi definit în absența *Celuialt*. *Eul* se afirmă prin diferențiere, atât față de *Celălalt*, cât și față de sine însuși, dat fiind faptul că ființa umană se află într-un proces continuu de evoluție care determină o alteritate interioară, în permanentă schimbare: *Eu* cel de azi nu este egal cu cel de ieri sau, poate, nici cu cel de mâine, astfel încât definiția *Eului* nu este *Unu*, ci o sumă de *Unu*, o pluralitate; identitatea ființei se construiește din fragmente ale alterității interioare. Disocierea totală de alteritatea interioară înseamnă neacceptarea evoluției, stagnare, suspendare identitară. „Conștiința de sine se formează prin impresia că fiecare dintre noi este *altul* și *altfel* decât celălalt” (*Ibid.* 25), afirmă Ștefan Aug. Doinaș, subliniind complexitatea raportului cu alteritatea; *Eu* și *Celălalt* coexistă, specificul și diferența, de asemenea, fiind, de fapt, o afirmare a existenței ambilor. Astfel, identitatea este garantată de alteritate.

Având în vedere dihotomia *identitate atribuită* – *identitate resimțită*, imaginea identitară a unui scriitor se construiește în funcție de raportul ce se stabilește între lumea exterioară (*identitatea atribuită*) și lumea interioară (*identitatea resimțită*). Cazul scriitorilor aparținând unei etnii minoritare este elocvent, în rândul acestora existând o permanentă pendulare între

doriința de a fi la fel cu majoritatea, de a-și accepta identitatea atribuită, și doriința de a fi altfel, de a-și manifesta identitatea resimțită. Deteritorializarea teoretizată de Gilles Deleuze și Felix Guattari (Deleuze, Guattari, *Kafka. Pentru o literatură minoră*) devine o formă de revoltă împotriva convențiilor majorității, de reafirmare a unicității, astfel încât conceptul de *minor* devine sinonim cu *altfeldecât majoritatea*, în acord cu ideile postulate de Guy Scarpetta (*Elogiu cosmopolitismului*), pentru care orice scriitor este minoritar, dezrădăcinat de la modelul majoritar, creându-și o identitate și o realitate proprie, în și prin care își exprimă unicitatea.

Situația scriitorilor aparținând unor etnii minoritare este analizată de Gilles Deleuze și Felix Guattari, care constată faptul că identitatea scriitorilor sus-numiți este precum un rizom, caracterizat prin „linii de articulare și de segmentaritate, straturi, teritorialități; dar și linii de fugă, mișcări de deteritorializare și de destratificare” (*Mii de platouri* 8), urmate de *reteritorializare*, care presupune schimbarea perspectivei, resemantizarea, (re)crearea unei noi identități. Exemplul oferit de Deleuze și Guattari se referă la situația din Imperiul Habsburgic: „descompunerea și prăbușirea imperiului dublează criza, accentuează pretutindeni mișcările de deteritorializare și provoacă reteritorializări complicate, arhaizante, mitice sau simboliste” (*Kafka. Pentru o literatură minoră* 43). *Deteritorializarea*, creată prin sărăcirea limbajului, deci a formei, are drept etapă următoare reteritorializarea, care se concentrează asupra semnificației, deci a conținutului.

Opsiunea pentru genul diaristic pare o consecință firească a deteritorializării și a reteritorializării care definesc criza culturală a conștiinței interbelicilor. Jurnalul devine forma de comunicare a unui Sine dominat de frământare existențială, de căutare a Absolutului, de tensiune dramatică, adică tocmai trăsăturile pe care Mircea Vulcănescu le atribuia noii generații, care îmbrățișează cu entuziasm tocmai tipul acesta de scriere. În ce măsură se pliază scrierea diaristică pe necesitățile culturale/intelectuale și metafizice ale membrilor generației, în general, și ale lui Arșavir Acterian, în particular? Criza identitară a modernității își găsește forma de manifestare predilectă în paginile de jurnal, date fiind caracteristicile acestui tip de scriere, consemnate de Mircea Mihăieș: fragmentarism, discontinuitate, improvizație, contradicție, recurență, nefinitudine (*Cărțile crude. Jurnalul intim și sinuciderea* 118), deci forme de manifestare a crizei interioare, care își caută o ancorare în realitate, în pragmatism, tocmai prin asumarea celor trei principii de existență ale jurnalului: calendaritate, cotidianitate,

regularitate. Să fi aceasta o formă de a pune ordine în spațiul interior, fără a limita manifestările crizei? Să fie jurnalul forma perfectă pentru a „împiedica timpul să dispară fără urme în neant” (Simion, *Ficțiunea jurnalului intim* 44)? Pornind de la afirmațiile lui Eugen Simion, care consideră jurnalul drept consecință a suprapunerii dintre *timpul trăirii* și *timpul mărturisit*, considerăm opțiunea de a scrie jurnal drept dorință de a consemna cât mai fidel, cât mai autentic realitatea interioară a scriitorului. Esența jurnalului nu rezidă doar în consemnarea evenimentialului extern, cât, mai ales, în decelarea, printre rânduri, a imaginii interioare a scriitorului, de multe ori aceasta nefiind o intenție conștientă, voită, ci o consecință a transpunerii propriei viziuni asupra lumii, altfel spus, așa cum consemnează Mircea Mihăieș, „Jurnalul va cuprinde, prin urmare, și un produs suplimentar, o suprealitate provenită din tensiunea scrisului” (*op. cit.* 91), deci va deveni o formă de ficțiune involuntară.

Analiza noastră își propune identificarea imaginii scriitorului Arșavir Acterian în paginile scrierilor sale, dat fiind faptul că jurnalul, scrierile intime conțin reflecția Sinelui, devenind „o oglindă involuntară a eului. Adică forma cea mai complexă de autocunoaștere” (Mihăieș, *op. cit.* 127).

Repere biografice

Copilăria lui Arșavir Acterian este consemnată pe scurt, într-o notă nostalgică, în volumul *Privilegiați și năpăstuiți*, jurnalul scriitorului neconsemnând evenimente timpurii ale existenței sale. Notațiile despre copilărie provoacă o alunecare în timp, în sensul asocierii copilăriei cu o perioadă de fericire anistorică. Casa copilăriei pare ieșită din granițele timpului și recrează imaginea unei fericiri primordiale, definită de simboluri armenesti: „era mai tot timpul lină de musafiri. Se bea, se fuma, se cântau tot felul de melodii turcești” (Acterian, *Privilegiați și năpăstuiți* 7), mâncarea fiind liantul petrecerilor. Lista de bunătăți implică ieșirea din spațiul tradițional românesc și intrarea pe un teritoriu oriental, dominat de dulciuri: catmer, keate, șerbet, hala, fisticuri, rahat. O altă notație despre perioada copilăriei este cea referitoare la importanța Bisericii armenesti pentru configurarea comunității: „era un fel de loc de întâlnire al armenilor din oraș, acolo unde se puneau la cale cu o pasiune caracteristică sufletului armenesc și gospodărirea bisericii și treburile politice armenesti – căci armenii deși n-aveau atunci țară făceau planuri de viitor și se constituiau în partide și partidulețe” (*Ibid.* 13). Interesant este faptul că rememorarea

copilăriei se face doar la vremea maturității târzii, volumul fiind publicat în 1992, în jurnalul publicat al lui Arșavir Acterian neexistând nicio referire la perioada copilăriei. O posibilă explicație ar fi perioada tulbure în care Arșavir Acterian începe jurnalul, respectiv anul 1929, când poate că a fi minoritar nu era cea mai fericită situație, datorită contextului istoric. Totodată, neasumarea timpurie a armenității ar putea fi o consecință a dorinței de integrare în spiritul generației sale, care prevedea formarea unui suflet eminentemente românesc. În acest caz, minoritatea etnică ar fi putut constitui un impediment în calea integrării depline.

Jurnalul – formă de acceptare a sinelui

Perioada interbelică conturează imaginea unui Arșavir Acterian care preia prerogativele și frământările epocii sale. Paginile *Jurnalului* său sunt dominate de criza interioară specifică generației tinere care își caută identitatea; jurnalul nu este decât „un document care cuprinde mărturisirea brută și brutală a ceea ce faci, gândești, simți” (Acterian, *Jurnal* 107). Arșavir Acterian este cât se poate de lucid atunci când își asumă misiunea de scrie jurnal, scriitorul înțelege condițiile necesare pentru o abordare cu succes a genului diaristic: cunoașterea limbii, o formidabilă inteligență, precum și „să fii poet, filozof, autor dramatic” (*Ibid.* 87). În ceea ce privește aspectul lingvistic, una dintre afirmațiile scriitorului ne îndreptățește să credem că în acest punct se reflectă dihotomia etnică specifică unei culturi născute într-o altă cultură: „adevărul, dreptatea, frumosul, binele, revelația” (Acterian, *Jurnal în căutarea lui Dumnezeu* 116) se pot cunoaște și într-o limbă de împrumut, nu doar în cea a strămoșilor. Totodată, scriitorul își înțelege poziția, atunci când adoptă genul diaristic: „Știu că e caraghios să-mi însemn viața. Parcă m-am transformat într-un instrument de scris, prin care se scurge viața, prefăcându-se în slovă. Trebuie să trăiesc mult, să scriu puțin” (Acterian, *Jurnal* 95), precum și intenția cu care scrie jurnalul: „ceea ce urmăresc e să fiu sincer, indiferent dacă mă prezint sau nu corect, frumos stângaci, prost, incult sau pedant” (*Ibid.* 107). Funcția cathartică a jurnalului este evidențiată de scriitor, pentru care jurnalul „e ca un fel de eliberare, o încercare de a suspenda suferința, de a anula provizoriu contrarietatea. Scribăraia asta te liniștește, te calmează, măcar în timpul când scrii” (Acterian, *Jurnal în căutarea lui Dumnezeu* 21). Să fie aceasta forma de eludare a crizei specifice epocii? Sau o formă de acceptare a neputinței de a atinge Absolutul? „Scriu ca să fac ceva. Simt nevoia să fac

ceva. E ucigător lucru să trăiești, fără să poți face ceva, ceva. A vieții, a face”, notează Arșavir Acterian în 1929 (*Jurnal* 74). Refugiul din această situație disperată a Sinelui aflat în căutarea Sinelui îl reprezintă scrisul, ca formă de eludare a realității, pentru că, în viziunea scriitorului, „Esențialul stă în ce omit să notez” (*Ibid.* 157). Prin urmare, jurnalul conține, pe lângă imaginea epocii sau o imagine a scriitorului printre rânduri, și o imagine a scriitorului par lui-même: atunci când îi citește prietenului Eugen Ionescu din paginile jurnalului, în 1932, Arșavir Acterian observă: „Citindu-l, realizez câtă artificialitate și câtă stupiditate e în existența mea a cărei oglindire ar vrea să fie jurnalul. Trăiesc bombastic, retoric și sterp. Scriu, cum e firesc, la fel” (*Ibid.* 139). Observații dure, care creionează imaginea unui critic lucid cu sine însuși, conștient de ceea ce face: „Gândesc dacă mizeriile mele pot să intereseze și dacă deci sunt publicabile. Căci, în deplină sinceritate, îmi dau seama că tot cu această intenție (camuflată poate) scriu” (*Ibid.* 139), notează în 1932, pentru ca în 1969 să afirme, în deplină maturitate, departe de idealurile tinereții: „Nu regret că am pus pe hârtie preocupările acestea din junețe, care constat că sunt și de bătrânețe pentru mine [...] deși nu cu acest gând sau cu gândul de a publica mută-ți gândul dacă l-ai avut) am scris, ci poate ca să-mi dau mie însumi aere de scriitor” (*Ibid.* 180).

Maturitatea scriitorului se desfășoară sub auspicii nefavorabile. Regimul comunist își pune amprenta asupra destinului lui Arșavir Acterian, scriitorul fiind încarcerat de două ori: 1949-1953 și 1959-1964, trecând pe la Aiud, Jilava sau pe la Canal. Perioada 1958-1990 dezvăluie figura unui interbelic care a abandonat, postbelic, căutarea Absolutului, soluția fiind alunecarea în misticism. Paginile jurnalului dezvăluie un Arșavir Acterian aplecat către căutarea semnelor divinității, cu precădere în interiorul ființei umane. Sunt pagini departe de agitația și fervoarea interbelică, marcate de liniște și resemnare. Scriitorul se concentrează asupra laturii spirituale, „socotind cel mai sublim ideal al omului topirea, pierderea în divinitate, identificarea cu Dumnezeu” (*Ibid.* 172). Să fie acesta răspunsul său față de vicisitudinile sorții, care, dincolo de greutățile legale, includ dispariția surorii sale, Jeni, ultima sa legătură directă cu familia? Retragera în sine este soluția găsită de Arșavir Acterian, un om care nu mai are nimic de pierdut și, totuși, atât de multe de pierdut: „Realizez din ce în ce mai mult superfluitatea scrisului meu și, dacă n-ar fi nevoia de a mă agăța de ceva, n-aș mai scrie niciun cuvânt” (*Ibid.* 152), notează în 1967. Prea timpurie resemnarea unui om care va ajunge să trăiască, pe lângă multe altele, căderea comunismului.

Întoarcerea la rădăcinile etnice

Perioada comunistă determină o reconfigurare identitară; eliberat de tirania Absolutului, Arșavir Acterian se apleacă asupra rădăcinilor sale, vorbind, pentru prima dată în mod deschis, despre sine ca fiind armean. Să fie aceasta o formă de regăsire interioară? O încercare de creare a unei conexiuni cu familia pierdută prin interesul fașă de marea familie a comunității armenesti?

La 1 septembrie 1972 Arșavir Acterian notează despre destinul comunității armenice din România, prezentă încă din secolul al XIV-lea, că „fără să-și piardă propriile caractere, se căznesc să se identifice cu masa compactă autentic românească” (*Ibid.* 324). Pare a fi o frază autojustificativă, având în vedere tăcerea de până acum privind originile sale armenesti. Paginile jurnalului devin un testimonial al destinului crunt al armenilor; dincolo de notațiile literare, se află ore de cercetare, vizibile în acuratețea cu care sunt prezentate evenimentele care au conturat destinul armenilor: încă din secolele XIII – XIV, armenii „s-au asimilat purtând doar o umbră de nume armenesti. Cei veniți pe la începutul secolului al XX-lea – alungați din străvechea lor țară de turbăciunea și ferocitatea ucigătoare a turcilor – au emigrat în ultimul timp” (*Ibid.* 432) sau la 12 iulie 1989, scrie despre genocidul armenesc, atunci când își amintește de relocarea familiei sale la Țândărei: „Asta din cauză că, în Primul Război Mondial, am fugit de turcii care cășăpiseră în 1915 un milion și jumătate de armeni” (*Ibid.* 511). Scriitorul pare a-și fi regăsit liniștea în acceptarea condiției sale de etnic minoritar: „Și deși armean de origine, sunt născut în România, țara mea [...] țară care mi-e dragă chiar și așa, cu toate greutățile prin care trece” (*Ibid.* 469).

Imaginea comunității armenesti din România din *Jurnal* dezvăluie calitățile de portretist ale lui Arșavir Acterian. H.D. Siruni este, în viziunea scriitorului, figura cea mai erudită a comunității armenice din România, la care apreciază „o memorie colosală, o dragoste de cultură și de oameni nesfârșită. Lucid, caustic, plin de umor, binevoitor, politicos, ferit să i se recunoască truda care i se elogiază cu întârziere, e adevărat, și cam trufaș, cam lăudăros, dar totodată și modest” (*Ibid.* 194). Ștefan Agopian îl impresionează prin vastele referințe culturale, prin metaforele „nu lipsite de plasticitate, nostime și cu picățele. E și ceva din Bulgakov (dramaturgul și romancierul) în această proză agopianică, nu lipsită de fantezie și spirit de arătoșenie; pot spune că m-am regalat” (*Ibid.* 108), notează în *Jurnal în căutarea lui Dumnezeu*. Poate că cele mai multe pagini îi sunt dedicate

scriitorului Bedros Horasangian, cu care Arșavir Acterian a devenit prieten de-a lungul timpului, admirând la acesta „verva lui ironic, emoționant de lirică atunci când e cazul, corosivă când trebuie” (*Ibid.* 470), în paginile lui Horasangian identificând felul în care „ludicul, caraghioslăcul se împletește cu tragicul” (*Ibid.*), asemănându-l cu Caragiale prin nota comică, deosebindu-l, totuși, de dramaturgul roman prin tușele dramatice, ironice pe alocuri. Admirația față de Bedros Horasangian e mărturisită direct, simplu și eficient: „Bedros Horasangian are un scris care-mi merge la inimă: simplu, sobru, fără metafore inutile [...] dintr-o viziune tragică a unui om uimit de tot ce vede și i se întâmplă în scurta-i apariție în lume” (*Ibid.* 164). Cuvintele laudative creează imaginea unui scriitor complex: „Bedros Horaangian e, într-adevăr, o revelație” (*Ibid.* 469), stilul scriitorului conturând „viziunea clocotitor coșmarescă din care purcede acest scriitor, așa zice metafizica lui ce subîntinde scrisul, înfățișând o tumultuoasă călătorie în cotidian, mustind de revelatoare semnificații” (*Ibid.* 270).

Portrete

Nu numai scriitorii de origine armeană sunt portretizați în paginile *Jurnalului* lui Arșavir Acterian. Notațiile scriitorului dezvăluie lunga prietenie, niciodată abandonată, cu Eugen Ionescu, al cărui scris îl admiră, al cărui jurnal i se pare mai valoros decât al său:

E[ugen Ionescu] mi-a citit din jurnalul său. Pagini cu adevărat emoționante. Dintr-un material de viață dat, a reușit să facă o literatură confesională de zguduitoare și amănunțită analiză a mascaradei noastre sufletești, a beteșugurilor noastre, o punere la încercare a sincerității, cu riscul dezvăluirii unor intimități penibile, compromițătoare, ridicule. [...] Jurnalul său redă amplu febra trăirii. [...] Notațiile mele mi se par fără viață, fără lirism, uscate. Fraza mea e uneori caraghios de stângace. (*Ibid.* 106-107)

Despre Mircea Eliade scrie sec, scoțând la lumină latura sa pur umană, supusă unui destin uman, care îl îndepărtează de imaginea arhicunoscută de șef spiritual al generației sale și îl coboară în planul contingentului: „Pe omul acesta – vorbesc de M.E. –, cu suflet planturos și spirit turgescenț, îl cam sterilizează cartea. Își varsă focul, își înscrie febra în scris. Lipsă de editori. Trebuie să cobori ca să ai bani. Îi plac pijamalele. Are 6 și ar vrea 16. A încasat 3000 din 6000 pentru traducerea unei piese. A lucrat o lună numai lucruri serioase, care nu se pot vedea” (*Ibid.* 85), notează la 8 august 1932, vădind o relație intimă cu scriitorul, despre care cunoaște

amănunte personale, pe care nu se sfiește să le consemneze, ajutând, de fapt, la formarea unei imagini veridice a lui Mircea Eliade. Notațiile despre Emil Cioran dezvăluie imaginea unui teoretician al sinuciderii ca formă de salvare, căruia i se impută, în general, tocmai caracterul pur teoretic al scrierii. Arșavir Acterian, în manieră conciliantă, găsește o explicație plauzibilă: „Unul e destinul gândurilor omului și altul destinul trupului lui” (*Ibid.* 183). Explicație pertinentă a unui om care înțelege diferența dintre teorie și practică, continută printr-o formă de apărare a filozofului: „De ce să nu crzi atunci că e sinceră, reală, neîndoielnică scarab [față] de propria aventură a lui Emil Cioran? De ce să pui la îndoială dorința lui aprigă de detașare, voința lui de pierdere în vid numai pentru că ceva, o nimica toată sau poate cine știe ce opreliști de ordin fizic îl paralizează, îl fac inapt să-și curme viața căreia nu-i găsește niciun sens?” (*Ibid.* 184).

Confruntarea cu istoria

Primele zile ale democrației sunt consemnate scurt, accentuând parcă teama de a avea încredere în schimbare: „Astăzi m-am trezit față în față cu un miracol. Nu-mi vine să cred. Monstruosul nostrum dictator și-a luat tălpășița” (*Ibid.* 522), despre ziua de 22 decembrie 1989. Zilele tulburi din ianuarie sunt prezentate succint: „În timpul așa-zisei revoluții, au murit nenumărați nevinovați. Cine i-a omorât pe cei neînarmați? Bănuiala cade când pe armată, când pe comuniștii înarmați” (*Ibid.* 523), contrând o dilema care încă nu și-a găsit răspunsul. Elogiul tineretului pare să evoce, în umbră, imaginea a ceea ce și-ar fi dorit să fie propria lui generație:

Nu știu ce să cred despre tineretul acestei țări. E, într-adevăr, excepțional, după cum atesta și istoricul Dan Cernovodeanu deunăzi, vorbind la televiziune. Spiritul de jertfă, un anumit comportament cumpănit, respingând violența prin nonviolență, ferindu-se de comportări pripite, denotă o seriozitate care a impresionat popoarele din Occident. (*Ibid.* 524)

Observațiile despre minerii veniți în București în februarie 1990 dovedesc un spirit logic, plin de simț practic: „Cine i-a adus pe aceștia în București? Fără doar și poate a fost o sus-pusă inițiativă. Că doar minerii nu aveau atâția bani să cheltuiască pentru [un] drum din Valea Jiului până-n București” (*Ibid.* 529).

Finalul jurnalului demonstrează același spirit practic, plin de bun simț, din care transpare, parcă, o filozofie de viață pe care scriitorul o sintetizează în penultima notație, din 2 octombrie 1990: „Anii s-au tot adăugat, fără să-

mi dau seam ace se întâmplă cu mine. Mare scofală n-am făcut. Am suferit, m-am înveselit și tot așa urmează până n-oi mai fi” (*Ibid.*, 538). Jurnalul se încheie în aceeași notă de modestie care transpare de-a lungul paginilor, de la tânărul plin de entuziasm al generației 27, la maturul zdrobit de teroarea comunistă, dar și de dispariția familiei și până la bătrânul care a ajuns să trăiască zorii democrației.

Concluzii

Formula diaristică practică de Arșavir Acterian nu împiedică autenticitatea evenimentială, deși accentul se pune pe surprinderea lumii interioare; imaginea epocii se formează prin reflectarea imaginii de sine a scriitorului, care transpare printre rânduri. Epoca surprinsă în paginile scrierilor lui Arșavir Acterian cuprinde perioada tinereții, asociată cu perioada interbelică, perioada maturității, trăită în comunism, marcată de retragere în lumea interioară, și perioada senectuții, cea a ultimilor ani ai comunismului și ai zorilor democrației.

Am constatat, de-a lungul demersului nostru, o legătură între coordonata intelectuală și asumarea identității etnice de armean. Împăcarea cu etnicitatea îl poartă pe Arșavir la polul opus față de tinerețe, când dorința de a fi una cu generația sa îl împiedică să descopere ceea ce va afla mulți ani mai târziu – împăcarea cu Sine devine imposibilă în absența acceptării propriei istorii și a alterității personale, iar istoria personală se construiește din fragmente ale alterității interioare.

Dincolo de imaginea voită pe care și-o creează Arșavir Acterian, prin observații despre sine și despre propriul scris, se poate decela o imagine a omului de cultură, a intelectualului Arșavir Acterian, cel care își analizează epoca, prietenii, congenerii, unii membri marcanți ai comunității armenice din România, cărora le realizează portrete pertinente, îmbinând observații de natură practică, așa ca în cazul lui Mircea Eliade, cu adevărate rânduri de critică literară, mai ales în cazul scriitorilor români de origine armeană.

Ficționalizarea involuntară determină încadrarea scriitorului Arșavir Acterian în rândul personajelor care își reprezintă epoca, astfel încât scriitorul devine personaj al propriului destin, transformat în operă literară prin consemnarea în formă scrisă.

Bibliografie

- Acterian, Arșavir, *Intellectualitatea interbelică între ortodoxie și tradiționalism*, București, Vremea, 2008.
- Acterian, Arșavir, *Jurnal (1929-1945/1958-1990)*, București, Humanitas, 2008.
- Acterian, Arșavir, *Jurnal în căutarea lui Dumnezeu*, Iași, Institutul European, 1994.
- Acterian, Arșavir, *Privilegiați și năpăstuiți*, Iași, Institutul European, 1992.
- Deleuze, Gilles, Guattari, Felix, *Kafka. Pentru o literatură minoră*, București, Art, 2007.
- Deleuze, Gilles, Guattari, Felix, *Mii de platouri*, București, Art, 2013.
- Doinaș, Ștefan Augustin, *Eu și celălalt*, în revista *Secolul 21 – Alteritate*, n° 1-7/2002, p. 8-12.
- Doinaș, Ștefan Augustin, *Fragmente despre alteritate*, în revista *Secolul 21 – Alteritate*, n° 1-7/2002, p. 23-27.
- Le Rider, Jacques, *Modernitatea vieneză și crizele identității*, Iași, Universitatea „Al.I.Cuza”, 1995.
- Luca, Sabina-Adina, *Identitatea socioculturală a tinerilor*, Iași, Institutul European, 2010.
- Mihăieș, Mircea, *Cărțile crude. Jurnalul intim și sinuciderea*, Iași, Polirom, 2005.
- Scarpetta, Guy, *Elogiu cosmopolitismului*, Iași, Polirom, 1997.
- Simion, Eugen, *Ficțiunea jurnalului intim*, București, Univers, 2001.
- Vulcănescu, Mircea, „Tânăra generație”. *Crize vechi în haine noi. Cine sunt și ce vor tinerii români?*, București, Compania, 2004.